

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه کاشان
دانشکده‌ی علوم انسانی
گروه آموزشی معارف اسلامی

پایان نامه
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
در رشته‌ی نهج البلاغه

عنوان:

تقویت مهارت‌های اجتماعی در فراگیران
از دیدگاه حضرت علی علیه‌السلام در نهج‌البلاغه

استاد راهنما:

دکتر حمیدرضا فهیمی تبار

استاد مشاور:

دکتر عبدالله موحدی

توسط:

فاطمه منصوری

مردادماه ۱۳۹۳

دانشگاه کاشان
دانشکده علوم انسانی

بسمه تعالی

تاریخ:
شماره:
پوست:

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: خانم فاطمه منصوری	شماره دانشجو: ۸۹۱۲۵۷۰۰۰۸
رشته: نهج البلاغه	دانشکده: علوم انسانی
عنوان پایان نامه: تقویت مهارت های اجتماعی در فراگیران از دیدگاه حضرت علی (ع) در نهج البلاغه	
تعداد واحد پایان نامه: ۴ واحد	تاریخ دفاع: ۱۳۹۳/۵/۲۶

این پایان نامه به مدیریت تحصیلات تکمیلی به منظور بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد ارائه می گردد. دفاع از پایان نامه در تاریخ ۱۳۹۳/۵/۲۶ مورد تأیید و ارزیابی اعضای هیأت داوران قرار گرفت و با نمره ۱۹۱ به عدد نوزده و با درجه عالی به تصویب رسید. ۳ به حروف

اعضای هیأت داوران:

عنوان	نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
۱. استاد راهنما	دکتر حمیدرضا فهیمی تبار	استادیار	
۲. استاد مشاور	دکتر عبدالله موحدی محب	استادیار	
۳. متخصص و صاحب نظر دانشگاه	دکتر محمد اخوان	استادیار	
۴. متخصص و صاحب نظر دانشگاه	دکتر عباس خادمیان	استادیار	
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی	دکتر محمد اخوان	استادیار	

دکتر محمد رضا منصورنیا
مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

آدرس: کاشان، پلوار قطب روانی
کد پستی: ۵۱۱۶۷ - ۸۷۳۱۷
تلفن: ۵۱۱۲۷۲۷ - دو رگزار ۵۱۱۲۷۷۷
<http://www.kashanu.ac.ir>

تقدیم به پیشانی بلند کعبه.

تقدیم به قامت بلند عدالت، آن گاه که چشم در چشم رسول خدا
مسیح وار، واژه‌ی سلام را جاری کرد.
تقدیم به مناره‌ی بلند ایمان، آن جا که کسی نتوانست بر او پیشی
بگیرد.

و تقدیم به زمزمه‌ی معطر غدیر، آن جا که پیامبر آیین بزرگ حج را
در دستان ولایت قرار داد.

تشکر و قدردانی

حمد و سپاس خدا را که توفیق کسب دانش و معرفت به ما عطا فرمود.

بر خود لازم می دانم که از تمامی استادان به ویژه اساتید دوران تحصیل که در طول سالیان گذشته مرا در کسب دانش و معرفت و فضایل اخلاقی یاری نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

از استاد راهنمای گرانقدر، جناب آقای دکتر حمیدرضا فهیمی تبار که با نظرات و راهنمایی‌های عالمانه‌ی خود در تمام مراحل تحقیق مسیر پیشرفتم را هموار نمودند، از صمیم قلب قدرشناس و سپاسگزارم. از استاد مشاور محترم، جناب آقای دکتر عبدالله موحدی که در امر مشاوره با نظارت ارزنده‌ی خود مرا یاری نمودند خالصانه قدردانی می نمایم.

همچنین از تشریک مساعی جناب آقای دکتر محمد اخوان و جناب آقای دکتر عباس خادمیان به عنوان استادان داور که این پایان نامه را مورد مطالعه قرار داده و در جلسه‌ی دفاع شرکت نموده اند، تشکر می نمایم.

چکیده

انسان موجودی، اجتماعیست و ارتباطات بین فردی، که از آن به مهارت‌های اجتماعی یاد می‌شود، بخش عمده‌ای از زندگی اجتماعی اوست. مهارت‌های اجتماعی، مهارت‌هایی است که انسان را یاری می‌کند تا با بهره‌گیری از مهارت‌های کلامی و غیرکلامی با دیگران، به گونه‌ای رفتار کند که بتواند به حقوق، الزامات، رضایت‌خاطر و یا انجام وظایف خود در حد معقولی دست یابد، بدون آن که حقوق، الزامات، رضایت‌خاطر و یا وظایف دیگران را نادیده بگیرد. بهره‌گیری از کلام و رفتار امیرالمؤمنین علیه السلام که هم از علم الهی برخوردار و به حقیقت آدمی آشنا بودند و هم کلام و رفتارشان حجت است، در یادگیری و تقویت این مهارت‌ها، راهگشا است.

این که امیرالمؤمنین علیه السلام کدام مهارت‌ها را تقویت کرده‌اند و برای تقویت آن‌ها، چه راه‌کارهای عملی ارائه فرموده‌اند، موضوع این پژوهش است. پژوهش‌گر تلاش کرده است، پاسخ این پرسش‌ها را با جستجو در نهج‌البلاغه و تحلیل و توصیف کلام امیرالمؤمنین علیه السلام پیدا کند و نشان دهد که امیرالمؤمنین علیه السلام مهارت‌هایی هم چون سخن‌گفتن، گوش‌دادن، ابراز وجود، هم‌دلی، دوست‌یابی، مهرورزی، افشای خود، نفوذ، رازداری، آراستگی ظاهر، تقویت و پاداش را تبیین کرده‌اند و برای عملی کردن آن‌ها از روش معرفت‌افزایی، انذار، تبشیر، عبرت‌آموزی، الگویی و محبت استفاده کرده‌اند.

کلمات کلیدی: امیرالمؤمنین علیه السلام، نهج‌البلاغه، مهارت اجتماعی، مبانی معرفتی رفتار، روش

تربیتی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	بخش اول: کلیات
۳	فصل اول: مواد و روش‌ها
۳	۱-۱. بیان مسئله
۳	۲-۱. پیشینه‌ی تحقیق
۴	۳-۱. اهداف تحقیق
۴	۴-۱. اهمیت و ارزش تحقیق
۴	۵-۱. سؤالات ویژه
۵	۶-۱. فرضیه‌ها
۵	۷-۱. روش تحقیق
۶	فصل دوم: مفاهیم و اصطلاحات
۶	۱-۲. تقویت
۶	۲-۲. مهارت در لغت و اصطلاح
۷	۳-۲. ارتباط
۷	۱-۳-۲. ارتباط درون فردی
۸	۲-۳-۲. ارتباط بین فردی
۸	۳-۳-۲. ارتباط کلامی
۸	۴-۳-۲. ارتباط غیر کلامی
۹	۴-۲. مهارت زندگی
۹	۵-۲. مهارت اجتماعی
۱۰	۶-۲. فراگیران
۱۰	۷-۲. نهج‌البلاغه و مؤلف آن
۱۱	۸-۲. تقویت نظری
۱۱	۹-۲. تقویت عملی
۱۱	۱۰-۲. الگوهای رفتاری
۱۲	بخش دوم: مبانی نظری مهارت‌های اجتماعی
۱۳	مقدمه
۱۴	فصل اول: مبانی انسان‌شناسی مهارت‌های اجتماعی
۱۴	۱-۱-۲. انسان نوعی مجزای از حیوان است

۱۵	۲-۱-۲. آفرینش انسان هدفمند است
۱۶	۳-۱-۲. هدف از آفرینش انسان شناخت خداوند است
۱۶	۴-۱-۲. هدف از آفرینش انسان نیل به انسان کامل است
۱۷	۵-۱-۲. هدف از آفرینش انسان عبادت خداوند است
۱۷	۶-۱-۲. هدف از آفرینش انسان رساندن او به رحمت الهی است
۱۸	۷-۱-۲. انسان دارای فطرت است
۱۹	۱-۷-۱-۲. فطرت در دو بعد ادراکات و خواسته‌ها
۲۰	۲-۷-۱-۲. جنبه‌های مثبت طبیعت انسان (فطرت) و جنبه‌های منفی طبیعت انسان
۲۲	۸-۱-۲. انسان توان فهم و شناخت حقایق را دارد
۲۳	۱-۸-۱-۲. امکان شناخت
۲۸	۲-۸-۱-۲. ابزارهای شناخت
۲۹	۹-۱-۲. انسان موجودی مختار است
۳۴	۱۰-۱-۲. انسان موجودی اجتماعی است
۳۵	۱۱-۱-۲. انسان موجودی نیازمند است
۳۶	۱-۱۱-۱-۲. نیاز اقتصادی
۳۷	۲-۱۱-۱-۲. نیاز جنسی
۳۸	۳-۱۱-۱-۲. نیاز به زندگی اجتماعی
۳۹	۴-۱۱-۱-۲. نیاز اخلاقی
۳۹	۱۲-۱-۲. انسان موجودی تربیت پذیر است
۳۹	۱-۱۲-۱-۲. روش‌های تربیت
۴۶	فصل دوم: مبانی جامعه شناسی مهارت‌های اجتماعی
۴۶	چیستی جامعه
۵۰	۱-۲-۲. جامعه یک اصالت فلسفی نیست
۵۳	۲-۲-۲. برحیات اجتماعی سنت‌های الهی حاکم است
۵۴	۱-۲-۲-۲. سنت امتحان یا ابتلاء
۵۵	۲-۲-۲-۲. سنت برکات
۵۶	۳-۲-۲-۲. سنت امهال یا املاء
۵۷	۳-۲-۲. فرد و جامعه بر یکدیگر اثر می‌گذارند
۶۰	۴-۲-۲. تاریخ به سوی آزادی از وابستگی‌ها در حرکت است
۶۳	نتیجه
۶۴	بخش سوم: مهارت‌های اجتماعی و روش‌های تشویق فراگیران از دیدگاه امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۶۵	مقدمه

۶۶	فصل اول: مهارت‌های اجتماعی در کلام و رفتار امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۶۶	۱-۱-۳. مهارت سخن گفتن
۶۶	۱-۱-۱-۳. سخن شایسته و معیارهای آن
۶۶	۱-۱-۱-۱-۳. شیوایی و رسایی
۶۷	۱-۱-۱-۲. سلامت و عفت کلام
۶۷	۱-۱-۱-۳. نرمی و ملایمت در عین قاطعیت و شفافیت
۶۷	۱-۱-۱-۴. استواری و سنجیدگی
۶۸	۱-۱-۱-۴. اندیشه قبل از سخن
۶۸	۱-۱-۱-۲. آگاهانه سخن گفتن
۶۸	۱-۱-۱-۳. انصاف و حق‌گرایی در داوری
۶۹	۱-۱-۱-۴. آمادگی در موضوع سخن
۶۹	۱-۱-۱-۵. توجه به جایگاه و شأن مخاطب سخن
۷۰	۱-۱-۱-۶. ترجیح سکوت
۷۰	۱-۱-۲. آفات سخن از منظر امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۷۴	۱-۲. مهارت گوش‌دادن
۷۶	۱-۲-۱-۳. تفاوت گوش‌دادن و شنیدن از زبان امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۷۷	۱-۲-۲. عمل، نتیجه‌ی شنیدن متفکرانه است.
۷۸	۱-۲-۳. موانع گوش‌دادن در نگاه امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۸۰	۱-۳. مهارت ابراز وجود
۸۱	۱-۳-۱. کارکردهای ابراز وجود
۸۱	۱-۳-۲. آفت‌های عدم ابراز وجود (جرأت‌ورزی)
۸۱	۱-۳-۳. گونه‌های ابراز وجود
۸۲	۱-۳-۴. ابراز وجود در کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۸۲	۱-۳-۱. ابراز وجود حاکم اسلامی
۸۴	۱-۳-۲. ابراز وجود قاضی
۸۴	۱-۳-۳. ابراز وجود فرماندهان نظامی
۸۵	۱-۴. مهارت هم‌دلی
۸۶	۱-۴-۱. اصول هم‌دلی
۸۶	۱-۴-۲. آثار مثبت هم‌دلی
۸۷	۱-۴-۳. آثار هم‌دلی با افراد جامعه در کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۸۷	۱-۴-۴. هم‌دلی امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> با دیگران
۸۹	۱-۵. مهارت دوست‌یابی
۹۰	۱-۵-۱. اهمیت و ضرورت دوست‌یابی در سخنان حضرت علی <small>علیه السلام</small>

- ۹۱.....۳-۱-۵-۲. نشانه‌های دوست واقعی
- ۹۲.....۳-۱-۵-۳. عوامل دوستی یا راه‌های جذب دوستان
- ۹۲.....۳-۱-۵-۴. دوستی پسندیده
- ۹۲.....۳-۱-۵-۵. وظایف دوستان
- ۹۴.....۳-۱-۵-۶. محاسن دوستان خوب
- ۹۵.....۳-۱-۵-۷. آفات و موانع دوستی
- ۹۶.....۳-۱-۵-۸. دوستی‌های ممنوع
- ۹۷.....۳-۱-۶. مهارت مهرورزی
- ۹۸.....۳-۱-۶-۱. اثرات محبت و مهرورزی
- ۹۹.....۳-۱-۶-۲. مهارت مهرورزی در کلام و رفتار علی علیه السلام
- ۹۹.....۳-۱-۶-۲-۱. محبت به رعیت و زبردستان یا توده‌ی مردم
- ۱۰۱.....۳-۱-۶-۲-۲. محبت به خویشاوندان
- ۱۰۱.....۳-۱-۶-۲-۳. محبت به کودکان
- ۱۰۲.....۳-۱-۶-۲-۴. محبت به بازماندگان مردم
- ۱۰۲.....۳-۱-۷. مهارت افشای خود
- ۱۰۲.....۳-۱-۷-۱. ویژگی‌های افشای خود
- ۱۰۳.....۳-۱-۷-۲. کارکردهای افشای خود
- ۱۰۳.....۳-۱-۷-۳. امام علی علیه السلام و مهارت افشای خود
- ۱۰۳.....۳-۱-۷-۳-۱. من از شجره‌ی نبوتم
- ۱۰۴.....۳-۱-۷-۳-۲. سرزنش بر من بی‌اثر است
- ۱۰۴.....۳-۱-۷-۳-۳. من اهل افراط و تفریط نیستم
- ۱۰۵.....۳-۱-۷-۳-۴. علوم از دامن کوهسار من جاری است
- ۱۰۶.....۳-۱-۷-۳-۵. در حوادث صابرم
- ۱۰۶.....۳-۱-۷-۳-۶. معلم قرآن و اخلاق شما هستم
- ۱۰۷.....۳-۱-۷-۳-۷. به کم قناعت کرده‌ام
- ۱۰۷.....۳-۱-۸. مهارت نفوذ
- ۱۰۷.....۳-۱-۸-۱. مؤلفه‌های مهم در نفوذ اجتماعی
- ۱۰۸.....۳-۱-۸-۲. راه‌های نفوذ بر دیگران از نگاه امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۱۱۱.....۳-۱-۸-۳. موانع نفوذ کلام
- ۱۱۳.....۳-۱-۹. مهارت رازداری
- ۱۱۳.....۳-۱-۹-۱. انواع رازداری
- ۱۱۳.....۳-۱-۹-۲. ضرورت رازداری در نگاه امام علیه السلام
- ۱۱۴.....۳-۱-۹-۳. رازگشایی در دیدگاه امیرالمؤمنین علیه السلام
- ۱۱۴.....۳-۱-۹-۴. توصیه‌ی امام علیه السلام به حفظ راز خود
- ۱۱۵.....۳-۱-۹-۵. فرمان امام علیه السلام به حفظ راز دیگران
- ۱۱۵.....۳-۱-۱۰. مهارت آراستگی ظاهر
- ۱۱۶.....۳-۱-۱۰-۱. ضرورت آراستگی در نگاه امام علیه السلام

۱۱۶۲-۱۰-۱-۳. انسان پرهیزکار، آراسته است
۱۱۷۳-۱۰-۱-۳. آراستگی مو
۱۱۷۴-۱۰-۱-۳. استعمال بوی خوش
۱۱۸۵-۱۰-۱-۳. نظافت و آراستگی بدن
۱۱۸۱۱-۱-۳. مهارت تقویت و پاداش
۱۱۹۱-۱۱-۱-۳. انواع تقویت کننده
۱۱۹۲-۱۱-۱-۳. آداب تقویت و پاداش
۱۲۰۳-۱۱-۱-۳. کارکردهای تقویت کننده ها
۱۲۰۴-۱۱-۱-۳. تقویت و پاداش در نگاه امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۱۲۲۵-۱۱-۱-۳. تقویت و پاداش اشتیاق افراد را نسبت به کار پسندیده افزایش می دهد
۱۲۲۱۲-۱-۳. مهارت پرسش
۱۲۲۱-۱۲-۱-۳. کارکردهای پرسش
۱۲۳۲-۱۲-۱-۳. انواع پرسش
۱۲۴۳-۱۲-۱-۳. انواع پاسخ
۱۲۴۴-۱۲-۱-۳. سفارش امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> به پرسشگری
۱۲۷۵-۱۲-۱-۳. هدف از پرسش
۱۲۷۶-۱۲-۱-۳. آداب پرسش
۱۲۷۷-۱۲-۱-۳. گفتن نمی دانم عیب نیست
۱۲۸۸-۱۲-۱-۳. صراحت در پاسخ
۱۲۹ فصل دوم: روش تشویق کار بران در به کارگیری مهارت ها در کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small>
۱۲۹۱-۲-۳. آثار عقلی مهارت های اجتماعی
۱۳۲۲-۲-۳. روش انذار
۱۳۳۱-۲-۲-۳. پیامدهای منفی دنیوی
۱۳۸۲-۲-۲-۳. پیامدهای منفی اخروی
۱۳۹۳-۲-۳. روش تبشیر
۱۴۳۴-۲-۳. عبرت آموزی
۱۴۵۵-۲-۳. روش الگویی
۱۴۷۶-۲-۳. روش تحریک فطرت
۱۴۸۷-۲-۳. روش تحریک ایمان (توجه به حب و بغض الهی)
۱۵۰۸-۲-۳. روش تحریک موقعیت
۱۵۱۹-۲-۳. روش محبت
۱۵۳ نتیجه
۱۵۴ فهرست منابع عربی
۱۵۶ فهرست منابع فارسی
۱۶۷ مقالات
۱۶۷ نرم افزار
۱۶۷ سایت ها

مقدمه

در دنیای امروز، انسان‌ها، بیشتر وقت خود را صرف برقراری ارتباط با دیگران می‌کنند و از این طریق افکار و تمایلات، احساسات و تجارب خود را به یکدیگر می‌رسانند. برخلاف پیشرفت‌های زیاد در زمینه‌ی علم و فن‌آوری، بسیاری از افراد به دلیل نداشتن مهارت‌های لازم در زمینه‌ی برقراری ارتباط با دی‌گران، حتی با نزدیکان خود، با مشکلات زیادی مواجه می‌شوند و به جای لذت بردن از زندگی، رنج و دشواری‌های زیادی را متحمل می‌شوند. لذا دانشمندان علوم اجتماعی و روان‌شناسی و تربیتی و... راه‌کارهای زیادی برای یادگیری مهارت‌های اجتماعی داده‌اند. اما با گذر قرن‌ها و با وجود گسترش علم و تلاش دانشمندان، آن‌چه می‌تواند مسیر صحیح و واقعی زندگی را به انسان‌ها نشان دهد، بهره‌گیری از سرچشمه‌های دانش که همان پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و ائمه اطهار عَلَيْهِمُ السَّلَام هستند، است. بنابراین، انسان با نگاهی ژرف به سخنان و رفتار آن‌ها می‌تواند، مسیر واقعی زندگی‌اش را مشخص کند و در روابط خود با خدا، دیگران و جهان خلقت، موفق گردد. نگارنده‌ی این پژوهش بر آن است که مهارت‌های اجتماعی را با توجه به سخنان و رفتار امیرالمؤمنین علی عَلَيْهِ السَّلَام جستجو کند و روش‌هایی را که حضرت برای تشویق کاربران به کار گرفته است نشان دهد.

این پژوهش، در سه بخش ارائه شده است، بخش اول، شامل دو فصل است که فصل اول، مواد و روش‌ها و فصل دوم، مفاهیم و اصطلاحات مهارت‌های اجتماعی را بررسی می‌کند. بخش دوم نیز که شامل دو فصل است، فصل اول آن به بررسی مبانی نظری انسان‌شناسی مهارت‌های اجتماعی و فصل دوم به بررسی مبانی نظری جامعه‌شناختی مهارت‌های اجتماعی می‌پردازد. و بخش سوم این پژوهش، به دو موضوع مهارت‌های اجتماعی در کلام و رفتار امیرالمؤمنین عَلَيْهِ السَّلَام، و روش تشویق کاربران در به کارگیری آن‌ها پرداخته شده است

بخش اول:

کلیات

فصل اول: مواد و روش‌ها

۱-۱. بیان مسئله

برحسب معمول و به مقتضای عقل و آموزه‌های دینی هر رفتاری نیازمند شناخت است. بعد اجتماعی زندگی انسان از ابعاد بسیار با اهمیت است. بنابراین، رفتارهای اجتماعی نیاز به گونه‌ای از شناخت و مهارت دارند. مهارت‌هایی در جهت توانایی ایجاد ارتباط، بین انسان با دیگران، به گونه‌ای که افراد بتوانند به حقوق، الزامات، رضایت خاطر و یا انجام وظایف خود در حد معمول، دست یابند. امیرالمؤمنین علی علیه السلام که در همه‌ی ابعاد شخصیتی برحوزه‌های گوناگون حیات انسان، اثرگذار است، در خطبه‌ها و نامه‌های و حکمت‌های نهج‌البلاغه، مهارت‌های اجتماعی را به شیوه‌های مختلف نظری و عملی به کار برده است.

این پژوهش، در پی آن است که برخی از مهارت‌های اجتماعی، که مدت زمان زیادی نیست، مورد نظر پژوهشگران علوم اجتماعی و روانشناسی قرار گرفته، را از منظر امیرالمؤمنین علی علیه السلام بررسی نموده و تعامل ایشان را با این مهارت‌ها مورد کاوش قرار دهد.

۱-۲. پیشینه‌ی تحقیق

با مطالعه در آثار محققان علوم اجتماعی و روانشناسی به پژوهش‌هایی دست یافتیم، که به طور مستقل به مهارت‌های زندگی و برخی به مهارت‌های اجتماعی پرداخته‌اند از جمله:

۱. مهارت‌های زندگی از حسین خنیفر و مؤده پورحسینی که با بهره‌گیری از اصول روانشناسی و مشاوره و با استفاده از تجربه‌های گوناگون برخی از مهارت‌های زندگی را بررسی نموده است.
۲. مهارت‌های زندگی (ده مهارت کلیدی در نهج‌البلاغه و نهج‌الفصاحه) از محسن فرمهینی فراهانی و فاطمه پیداد که برخی از مهارت‌های زندگی غیر از آنچه در این پژوهش به آن پرداخته شده است را بررسی می‌کند.
۳. مهارت‌های زندگی و پیشگیری از آسیب اجتماعی از سعداله سرخوش که به ترجمه ۴۸ مقاله از سایت‌های مختلف اینترنت در زمینه‌ی مهارت‌های زندگی و اجتماعی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی پرداخته است.
۳. مهارت‌های زندگی از محمد حسین توانایی که مهارت‌هایی چون برنامه ریزی، خودباوری، مثبت‌اندیشی و... را بررسی کرده است و در لابلای سخن از قرآن و برخی احادیث معصومین علیهم السلام نیز استفاده کرده است.
۴. مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات میان فردی از اون‌هارجی و کریستین ساندرز و دیوید دیکسون، ترجمه خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت که برخی از مهارت‌های اجتماعی را از

دیدگاه پژوهشگران غربی بررسی نموده است. ۵. آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان اثر کارتلج ترجمه محمد حسین نظری‌نژاد که مباحث اساسی مربوط به آموزش و پرورش و بازپروری مهارت‌های اجتماعی کودکان و نوجوانان را با دقت علمی طرح کرده و جنبه‌های کاربردی آن را نیز به تفصیل ارائه نموده است.

نگارنده در این پژوهش به دنبال بحث از تمامی مهارت‌های زندگی نبوده، بلکه اگر به بررسی مهارت‌های زندگی پرداخته، بدان سبب است که مهارت‌های اجتماعی، زیر مجموعه‌ی مهارت‌های زندگی است و برای ورود به بحث اصلی، یعنی تقویت مهارت‌های اجتماعی در فراگیران از نگاه امیرالمؤمنین علی علیه السلام، باید به آن پرداخت. بنابراین پژوهش حاضر مبتنی بر سخنان امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج‌البلاغه که به نظر می‌رسد در این زمینه و با این رویکرد هیچ کدام از کتاب‌ها به آن نپرداخته‌اند.

۱-۳. اهداف تحقیق

در این پژوهش بر آن هستیم که به بررسی تعدادی از مهارت‌های اجتماعی در سخنان امیرالمؤمنین علی علیه السلام پرداخته، ضمن شناسایی این مهارت‌ها، تعامل امام علیه السلام، با این مهارت‌ها را به صورت نظری و عملی بیان کنیم.

۱-۴. اهمیت و ارزش تحقیق

۱. از سخنان امیرالمؤمنین علی علیه السلام می‌توان دریافت که شناخت خدا و شناخت خود، محور بحث مهارت‌های اجتماعی است.
۲. بررسی مهارت‌های اجتماعی از دیدگاه حضرت علی علیه السلام کار جدیدی است، که کمتر کسی این‌گونه به آن‌ها نگریسته است.
۳. محور این بحث، بر نهج‌البلاغه استوار است.

۱-۵. سؤالات ویژه

۱. حضرت علی علیه السلام به تقویت چه نوع مهارت‌های اجتماعی پرداخته‌اند؟
۲. حضرت علی علیه السلام برای تقویت مهارت‌های اجتماعی چه رهنمودها و راهکارهایی ارائه فرموده‌اند؟
۳. حضرت امیرالمؤمنین علی علیه السلام برای ترغیب و تشویق دیگران به آموزش و به کارگیری مهارت اجتماعی از چه روش‌هایی بهره گرفته‌اند؟

۱-۶. فرضیه‌ها

- ۱- امیرالمؤمنین علی علیه السلام مهارت‌های اجتماعی هم‌چون سخن گفتن، گوش دادن، هم‌دلی، مهرورزی و ... را تبیین فرمودند.
- ۲- امیرالمؤمنین علی علیه السلام به دو صورت نظری و عملی مهارت‌های اجتماعی را مورد توجه قرار دادند.
- ۳- امیرالمؤمنین علی علیه السلام برای تشویق و تقویت مهارت‌های اجتماعی، با روش‌های گوناگون تربیتی، توجه به رضای الهی و رسیدن به کمال را ملاک اصلی قرار دادند.

۱-۷. روش تحقیق

روش این پژوهش، کتابخانه‌ای بوده و براساس گردآوری مطالب و سپس سازماندهی و تدوین و تحلیل، انجام گرفته است.

فصل دوم: مفاهیم و اصطلاحات

۲-۱. تقویت

تقویت به معنای، نیرومند کردن، توانایی دادن، نیرو بخشیدن، قوه دادن و نیرو دادن به کار می‌رود.^۱

۲-۲. مهارت در لغت و اصطلاح

مهارت به معنای استادی، زبردستی، رسایی در کار و چیره‌دستی به کار رفته است.^۲ بنابراین گفته‌اند: مهارت عبارت است از سلطه یا تسلط و صلاحیتی است که کسی در شغل، هنر یا صنعتی به دست می‌آورد. به عبارتی ساده؛ به مشکلی غلبه کردن. مهارت در قرون وسطی نزد بازرگانان و پیشه‌وران عبارت بود از موقعیت «استاد» یا استاد کار.^۳ مهارت‌ها؛ شامل صفات ممتاز، خصوصیات شخصی و استعدادهایی هستند که همراه خود داریم و به جاهای مختلف منتقل می‌کنیم. مهارت‌ها به طور عمومی به سه دسته تقسیم می‌شوند: عملی، کار- محتوا، انطباقی.

۱. مهارت‌های عملی، آن‌هایی هستند که ممکن است با یک شغل خاص، پیوند داشته یا نداشته باشد مانند پیشرفت، طبق برنامه.

۲. مهارت‌های کار- محتوایی اختصاصی هستند و به یک حرفه‌ی خاص محدود می‌شوند مانند کتابداری توسط کتابدارها.

۳. مهارت‌های انطباقی یا خود- مدیریتی؛ همان صفات ویژه یا خصلت‌های شخصی هستند؛ مانند توانایی یادگیری سریع، حس همکاری و لذت معنوی.^۴

۱- الازدی، ابوبکر محمد بن الحسن بن درید، جمهرة اللغة، ترتیب و تصحیح عادل عبدالرحمن البدری، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۶ ش، ج ۳، ص ۱۹۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، تعلیق علی سیری، داراحیاء التراث العربی، بیروت، ۱۴۰۸ هـ ج ۱۱، صص ۳۶۳ - ۳۶۲. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، قاموس المحيط، دارالفکر، بیروت، ۱۳۹۸ هـ ج ۴، ص ۳۸۱. فیتومی، احمد بن محمد بن علی، المصباح المنیر، دارالهجره، قم، ۱۴۱۴ هـ ج ۲، ص ۵۲۱. انیس، ابراهیم، منتصر، عبدالحلیم، صوالحی، عطیه، خلف الله، محمد، المعجم الوسیط، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۶۷ ش، ج ۱ و ۲، صص ۷۶۹-۷۶۸.

۲ - فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرایی، مؤسسه‌ی دارالهجره، تهران، ۱۴۰۵ هـ ج ۴، ص ۲۴۳ الازدی، ابوبکر محمد بن الحسن بن درید، پیشین، ج ۳، ص ۳۷۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، پیشین، ج ۱۳، ص ۲۰۷. الحسینی الزبیدی، محمد مرتضی، تاج العروس من جواهر القاموس، التراث العربی، کویت، ۱۳۹۴ هـ ج ۱۴، ص ۱۵. فیروزآبادی، محمد بن یعقوب، پیشین، ج ۲، ص ۱۳۷. طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تحقیق سید احمد حسینی، مکتب نشر ثقافه الاسلامیه، تهران، ۱۴۰۸ هـ ج ۴، ص ۲۴۳.

۳ - سووه، توماس، فرهنگ اصطلاحات اجتماعی و اقتصادی، مترجم خلیل ملکی، رواق، تهران، ۱۳۵۸ ش، صص ۲۴۲-۲۴۱.

۴ - خنیفر، حسین، پورحسینی، مزده، مهارت‌های زندگی، هاجر، قم، ۱۳۸۸ ش، صص ۲۵-۲۴.

یکی از مبانی اساسی هر مهارت، عبارت از توانایی ساختن و انجام تعدادی از انتخاب‌ها، به منظور دست یابی به یک هدف مطلوب است.^۱ مهارت، در این پژوهش بر معنای سوّم آن دلالت دارد.

۲-۳. ارتباط

در لغت به معنای بستگی، پیوستگی و پیوند دادن به کار رفته است.^۲ و عبارت است از ارسال پیام از یک شخص به شخصی دیگر به وسیله‌ی یک کانال ارتباطی کلامی یا غیر کلامی.^۳ ارتباط یکی از قدیمی‌ترین و در عین حال عالی‌ترین دستاوردهای بشر بوده است.^۴ بنابراین ارتباط، به مثابه‌ی فرایندی برای تبادل اطلاعات و انتقال مفاهیم، در زندگی انسان‌ها نقش مهمی دارد.^۵

ارتباط، در گذشته و برای انسان اولیه، علاوه بر کارکردهایی که در جهت حفظ حیات و یاری گرفتن از دیگران داشته، زمینه‌ساز فعالیت‌های اجتماعی و سرآغازی بر زندگی اجتماعی نیز بوده است؛ اما در عصر حاضر اهمیت برقراری رابطه به حدی است که انسان پیوسته، در جهت ابداع و ساخت انواع وسایل، ابزارها، روش‌ها و شیوه‌های کارآمدتر ارتباط جمعی و بین‌فردی کوشیده است.^۶

۲-۳-۱. ارتباط درون فردی

به ارتباطی گفته می‌شود که شخص با خود برقرار می‌کند و شامل صورت‌های گوناگونی چون مفهوم سازی (تفسیر مناظر، شرح علائم و...)، نگارش، افکار، خیال پردازی، رویاهای شبانه و... است. این ارتباط بنیادی‌ترین پیوند، در میان سطوح ارتباطی است که در آموزه‌های دینی اهمیت بسیار دارد، چرا که نخستین پیام الهی پیشوایان معصوم علیهم‌السلام منقلب ساختن آدمی از درون است.^۷

۱ - فرمهینی فراهانی، محسن، پیداد، فاطمه، مهارت‌های زندگی (ده مهارت کلیدی زندگی به همراه مهارت‌های زندگی در نهج‌البلاغه و نهج الفصاحه)، شباهنگ، تهران، ۱۳۸۹ ش، ص ۱۲.

۲ - ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۵، ص ۱۱۲.

۳ - جزایری، علیرضا، سینا رحیمی، علی، مهارت ارتباط مؤثر، دانه، تهران، ۱۳۸۷ ش، ص ۱۵.

۴ - بولتون، رابرت، روان شناسی روابط انسانی (مهارت‌های مردمی)، مقدمه مترجم، مترجمان حمیدرضا سهرابی، افسانه حیات روشنایی، رشد، تهران، ۱۳۸۳ ش، ص ۱۳.

۵ - پیروزفر، سهیلا، سید زاده، زهرا، خیرالسادات محمدآبادی، مهتاب، مهارت‌های ارتباطی در نهج‌البلاغه، حدیث اندیشه، ش ۱۱ و ۱۰، ۱۳۹۰ ش، ص ۲۵۷.

۶ - بولتون، رابرت، پیشین، ص ۱۳.

۷ - شرفی، محمدرضا، مهارت‌های زندگی در سیره‌ی رضوی، زیر نظر حسین دهنوی، محمدعلی مظاهری، علی بنی اسدی، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۸ ش، صص ۵۳ - ۵۲.

۲-۳-۲. ارتباط بین فردی

در هر ارتباط بین فردی، وجود طرفین الزامی است.^۱ ارتباط بین فردی زمانی شکل می‌گیرد که مردم، کودکان و بزرگسالان تعامل می‌نمایند، انسان‌ها با یکدیگر گفتگو می‌کنند، گوش می‌دهند، مشاهده می‌کنند، به یکدیگر عکس‌العمل نشان داده و به طرق بسیار متعددی انواع گوناگون از اطلاعات را مبادله می‌کنند. از زمان طفولیت، افراد دیگران را، درباره خودشان، نیازها، احساسات و اندیشه‌هایشان آگاه کرده و در مقابل، دیگر افراد نیز، چه کودکان و چه بزرگسالان، تجربه‌هایشان را به آن‌ها انتقال می‌دهند.^۲

ارتباط‌های بین فردی به ارتباط‌های میان فرد و فرد، فرد و گروه، گروه با گروه و مانند آن دلالت دارد.^۳

۲-۳-۳. ارتباط کلامی

ارتباطی است که بر پایه‌ی کلمات باشد^۴ مانند تصدیق، تحسین، توسعه‌ی پاسخ و...^۵ گفت‌وگوی دو نفر با یکدیگر یک ارتباط میان فردی کلامی است.^۶

۲-۳-۴. ارتباط غیر کلامی

ارتباط یا بخشی از ارتباطی است که در آن از کلمات استفاده نمی‌شود و انتقال معنی در ارتباط غیر کلامی از طریق صدا، بدن و جلوه‌های رخساری صورت می‌گیرد.^۷ ارتباط غیر کلامی مکمل گفتار است و گاهی می‌تواند به طور کامل، جایگزین گفتار شود. به عنوان مثال شخص کر و لال، برای برقراری ارتباط، فقط از دست‌هایش استفاده می‌کند.^۸

برخی اجزای غیر کلامی ارتباط، عبارتند از: ژست‌ها، مانند بالا انداختن شانه که نشانه‌ی بی‌اطلاعی و بی‌محلّی است. ارتباط چشمی، مانند نگاه خیره و ممتد که نشانه‌ی عصبانیت، خشم و بدبینی است. حالات چهره، مانند، بالا بردن ابروها که نشانه‌ی شگفتی، تعجب و حیرت است.^۹

۱ - هارجی، اُون، ساندرز، کریستین، دیکسون، دیوید، مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات میان فردی، مترجمان مهرداد فیروز بخت، خشایار بیگی، رشد، تهران، ۱۳۸۴ ش، ص ۲۱.

۲ - پتری، پت، برقراری ارتباط با کودکان و بزرگسالان، ترجمه یارعلی دوستی، شهرآب، تهران، ۱۳۷۶ ش، ص ۱.

۳ - شرفی، محمدرضا، پیشین، ص ۵۶.

۴ - پتری، پت، پیشین، ص ۸.

۵ - هارجی، اُون، ساندرز، کریستین، دیکسون، دیوید، پیشین، ص ۱۶.

۶ - محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی (ارتباطات انسانی) (میان فردی، گروهی، جمعی)، سروش، تهران، ۱۳۷۸ ش، ص ۳۶۹.

۷ - پتری، پت، پیشین، ص ۸.

۸ - هارجی، اُون، ساندرز کریستین، دیکسون، دیوید، پیشین، ص ۵۰.

۹ - علیلو، مجید محمود، راهنمای مهارت‌های زندگی، مؤسسه‌ی فرهنگی منادی تربیت، تهران، ۱۳۸۶ ش، صص ۷۹-۷۸.

۲-۴. مهارت زندگی

مهارت‌های زندگی، توانایی‌های عملی برخاسته از دانش و گرایش افراد هستند که ابزارهای مقابله‌ای لازم را برای توانمندتر شدن در زندگانی روزمره در اختیار افراد قرار می‌دهند و زمینه‌ی ارتقای کیفیت زندگی آنان را فراهم می‌آورند و باعث می‌شوند که افراد خود، کارآمدتر شوند و رضایت بیشتری از زندگی خویش داشته باشند.^۱

در تعریف دیگر؛ مهارت‌های زندگی عبارت است از توانایی‌های روانی، اجتماعی برای رفتار انطباقی و مؤثر که افراد را قادر می‌سازد به طور مؤثر با مقتضیات و چالش‌های زندگی روزمره مقابله کنند. آموزش این مهارت‌ها زمینه‌ی ارتقاء رشد شخصی و اجتماعی، محافظت از حقوق انسان‌ها و پیشگیری از مشکلات روانی، اجتماعی را فراهم می‌کند. خودآگاهی و هم‌دلی، ارتباط و روابط بین‌فردی، تصمیم‌گیری و حل مسئله، تفکر خلاق و تفکر انتقادی، مقابله با هیجانات و مقابله با استرس از مهارت‌های اصلی و اساسی هستند.^۲

بنابراین مهارت‌های زندگی، عبارتند از مجموعه‌ای از توانایی‌ها که زمینه‌ی سازگاری و رفتار مثبت و مفید را فراهم آورند، این توانایی‌ها فرد را قادر می‌سازد تا مسئولیت‌های اجتماعی خود را بپذیرد و بدون لطمه به خود و دیگران با خواست‌ها، انتظارات و مشکلات روزانه، به ویژه در روابط بین‌فردی به شکلی مؤثر رو به رو شود.^۳

با توجه به تعاریف فوق، مهارت‌های زندگی، توانایی‌های فرد در زمینه‌های دانش و بینش است؛ بدین منظور که موفقیت انسان در زندگی فردی و اجتماعی را رقم بزند.

۲-۵. مهارت اجتماعی

مهارت اجتماعی، استعدادی است که باعث بروز رفتارهایی می‌شود که به صورت مثبت یا منفی تقویت می‌گردد و نه رفتارهایی که مورد تنبیه واقع می‌شوند یا توسط دیگران به خاموشی می‌گیرند.^۴ در سال‌های اخیر، توجه زیادی به بحث مهارت‌های اجتماعی شده است. تقریباً پژوهشگران تمامی رشته‌های علوم اجتماعی به مفهوم مهارت اجتماعی علاقه‌مند شده‌اند.^۵ هارجی^۶ (۱۹۸۶) می‌گوید: «مهارت عبارت است از مجموعه‌ی رفتارهای هدفمند، به هم مرتبط و متناسب با وضعیت، که آموختنی بوده و تحت کنترل فرد می‌باشند.»^۷

۱ - فرمهبینی فراهانی، محسن، پیداد، فاطمه، پیشین، صص ۱۸-۱۷.

۲ - سرخوش، سعداله، مهارت‌های زندگی و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی، مقدمه مترجم، کرشمه، همدان، ۱۳۸۴ ش.

۳ - خنیفر، حسین، پور حسینی، مزده، پیشین، صص ۲۶.

۴ - جی، کارتلیج، جی اف، میلبرن، آموزش مهارت‌های اجتماعی به کودکان، مترجم محمد حسین نظری‌نژاد، آستان قدس رضوی، مشهد، ۱۳۸۶ ش، صص ۱۵.

۵ - هارجی، اون، ساندرز، کریستین، دیکسون، دیوید، پیشین، صص ۱۱.

۶ - Hargi.

۷ - هارجی، اون، ساندرز، کریستین، دیکسون، دیوید، پیشین، صص ۱۳.